

ALISHER NAVOIY G‘AZALIYOTIDA ISHQ FALSAFASI VA FRANCHESKO PETRARKA SONETLARI: QIYOSIY TAHLIL VA “YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASI” DOIRASIDAGI TA’LIM ISLOHOTLARI KONTEKSTIDA TALQINI

Esonova Kumushxon

*Qo‘qon davlat universiteti, O‘zbek tili va adabiyoti
yo‘nalishi 1-bosqich magistranti*

Annotatsiya

Maqolada Alisher Navoiy g‘azaliyotidagi ishq falsafasi va Franchesko Petrarka “Kansonere” to‘plamidagi sonetlar qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida belgilangan ta’lim sifatini oshirish va ma’naviy kamolotni ta’minlash vazifalari bilan bog‘lanadi. Ma’shuqa obrazining ideallashuvi, lirik qahramon iztiroblari, hijron va o‘lim motivi hamda tasavvufiy fano va G‘arb gumanizmidan kelib chiquvchi milliy xususiyatlar ochib beriladi. Maqolada mumtoz adabiyotni qiyosiy o‘qitish talaba-yoshlarda tanqidiy fikrlash, madaniyatlararo muloqot va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qilishi mumkinligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: tipologik qiyos, g‘azal, sonet, ishq falsafasi, tasavvuf, fano, Laura, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi, ta’lim islohotlari, Uchinchi Renessans.

Abstract: This article offers a comparative and typological analysis of the philosophy of love in the ghazals of Alisher Navoi and in the sonnets of Francesco Petrarch’s Canzoniere, and considers its relevance to the education reforms set out in the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022–2026. The study examines the idealization of the beloved, the lyrical hero’s suffering, the motifs of separation and death, and the national characteristics rooted in Sufi fana and Western humanism. It argues that comparative teaching of classical literature can support critical thinking, intercultural dialogue and moral education.

Keywords: typological comparison, ghazal, sonnet, philosophy of love, Sufism, fana, Laura, Development Strategy of New Uzbekistan, education reforms, Third Renaissance.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi tasdiqlangan. Strategiya yetti ustuvor yo‘nalishdan iborat bo‘lib, qariyb 100 ta maqsadni o‘z ichiga oladi; ta’lim sifatini oshirish va sohani ilg‘or xorijiy tajriba asosida isloh qilish ularning muhim qismidir [1]. 2023-yil “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili” deb nomlanib, strategiyani shu yilda amalga oshirishga oid davlat dasturi 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-son Farmon bilan tasdiqlangan [3]. 2026-yil 16-

fevraldagi PF-22-son Farmon bilan esa strategik rejalashtirishning navbatdagi bosqichi — “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi tasdiqlandi [5].

Shu jarayonda ma’naviy meros va mumtoz adabiyotga e’tibor alohida o‘rin tutadi. Prezident Sh. Mirziyoyev “Alisher Navoiy va Sharq Renessansi” IV xalqaro simpoziumi ishtirokchilariga yo‘lladigan murojaatida Yangi O‘zbekistonda Uchinchi Renessansni barpo etish jarayonida Navoiy asarlari bitmas-tuganmas kuch va ilhom manbai ekanini ta’kidlagan [7]. Demak, Navoiy merosini jahon adabiyoti, xususan, Yevropa Renessansi lirikasi bilan qiyosiy o‘rganish ham ilmiy, ham ta’limiy ahamiyatga ega.

XV asr Sharq adabiyotining cho‘qqisi Nizomiddin Mir Alisher Navoiy (1441–1501) va XIV asr Italiya adabiyotining yirik vakili, gumanizm ruhidagi lirikaning asoschilaridan biri Franchesko Petrarka (1304–1374) ijodi qiyosga loyiq. Navoiy “Xazoyin ul-maoniy” kulliyotida to‘rt devon (“G‘aroyib us-sig‘ar”, “Navodir ush-shabob”, “Badoye’ ul-vasat”, “Favoyid ul-kibar”) shaklida g‘azal janrida ishq talqinini yaratdi [8]. Petrarka esa “Kansonere” (Rerum vulgarium fragmenta) to‘plamini shakllantirdi: u 366 she’rdan iborat bo‘lib, ularning 317 tasi sonetdir [9]. Ikkala shoir ham o‘z xalq tilida yuksak lirika yaratdi; Prezident murojaatida Navoiy o‘zbek adabiy tiliga asos solgan shoir sifatida e’tirof etilgan [7].

1. TA’LIM ISLOHOTLARINING ME’YORIY ASOSI VA MAQSADLARI

Ta’lim sohasidagi islohotlarning huquqiy asosini 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning yangi tahriri tashkil etadi; u 2020-yil 24-sentabrdan kuchga kirgan [2]. Qonun ta’lim shakllari, jumladan, masofaviy va dual ta’lim tushunchalarini qonunchilikda mustahkamladi. Oliy ta’lim tizimini rivojlantirish yo‘lida esa PF-5847-son Farmon bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” yo‘l xaritalari orqali amalga oshirilmoqda [4].

PF-60 doirasidagi ta’lim bo‘yicha maqsadlar orasida yoshlarni oliy ta’lim bilan qamrab olish darajasini 50 foizga yetkazish (46-maqсад) hamda yetakchi oliy ta’lim muassasalarini xalqaro reytinglarga olib chiqish (47-maqсад) bor [1]. Prezidentning 2025-yil 26-dekabrdagi Murojaatnomasiga ko‘ra, strategiya amalga oshirilgan davrda maktabgacha ta’lim qamrovi 72 foizdan 78 foizga yetgan, oliy ta’lim qamrovi esa 42 foizni tashkil etgan [6]. Ya’ni oliy ta’lim bo‘yicha belgilangan 50 foizlik ko‘rsatkichga hali erishilmagan va u “O‘zbekiston — 2030” bosqichida ham dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Bu maqsadlar faqat qamrov va infratuzilmani emas, ta’lim mazmunini ham o‘z ichiga oladi. Mumtoz adabiyotni o‘qitish talabalarda til madaniyati, estetik did va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning an’anaviy vositasi hisoblanadi. Quyidagi tahlil shu nuqtai nazardan olib boriladi.

2. TIPOLOGIK O‘XSHASHLIKLAR: ISHQNING POETIK VA RUHIY TABIATI

Ma’shuqa obrazining ideallashuvi. Petrarka lirikasida Laura yuksak fazilat va go‘zallik timsoliga aylanadi; unga jismoniy erishish lirik qahramon uchun maqsad emas, ichki kamolot vositasidir. Navoiy g‘azallarida ham yor mutloq go‘zallik sohibi sifatida tasvirlanadi, uning jamoli quyoshga, qoshi mehrobga, ko‘zi esa oshiq jonini

oluvchi sayyodga qiyoslanadi. Ikkala an'anada ham sevgi shaxsni nafs va manmanlikdan yuqoriroq darajaga ko'taruvchi kuch sifatida talqin etiladi.

Ruhiy iztirob. Petrarkaning 134-sonetida lirik qahramonning ziddiyatli holati ifodalangan: "Pace non trovo, et non ho da far guerra" ("Tinchlik topmayman, kurashishga ham holim yo'q") deb boshlanuvchi sonet qo'rquv va umid, yonish va muzlash qarama-qarshiliklariga qurilgan [9]. Sharq lirikasida ham shavq va hijron, umid va umidsizlik oshiq holatining o'zagini tashkil etadi; Navoiy g'azallarida bu iztirob ma'naviy poklanish yo'lining bir bosqichi sifatida ko'rinadi.

Hijron va o'lim motivi. An'anaviy bo'linishga ko'ra, "Kansonere" Laura hayotligi ("in vita") va vafotidan keyingi ("in morte") she'rlarga ajratiladi; vafotidan so'ng Laura obrazi yanada ma'naviylashadi [9]. Navoiy g'azaliyotida hijron oshiqni ruhiy yuksalishga yaqinlashtiradi, tasavvuf ma'nosida esa o'lim va fano "o'zlikdan kechish" ma'nosini kasb etadi [8].

3. MILLIY XUSUSIYATLAR VA DUNYOQARASHDAGI FARQLAR

Navoiy: majoz va haqiqat. Navoiy g'azaliyotida ishq zinapoyasimon tuzilishga ega: ishq majoz (insoniy muhabbat) ishq haqiqiyga (ilohiy muhabbatga) olib boruvchi ko'priq sifatida tushuniladi. Shu sababli g'azaldagi ko'plab timsollar (soch, lab, may, soqiy) ramziy ma'noga ega bo'lib, lirik qahramonning yuksak maqsadi — tasavvufiy fano, ya'ni o'z "men"ligidan kechish bilan bog'liq [8].

Petrarka: ichki ziddiyat va individuallik. Petrarka dunyoqarashida o'rta asr xristian axloqi va dunyoviy tuyg'ularga e'tibor bergan gumanistik qarashlar o'rtasidagi ziddiyat seziladi. Uning lirik qahramoni o'z kechinmalarini chuqur tahlil qiladi, sevgisi uchun vijdon azobini tortadi. Shu bilan birga, to'plam Bibi Maryamga bag'ishlangan tavba-duo bilan yakunlanadi, ya'ni dunyoviy ishqdan ilohiy yo'nalishga qaytish g'oyasi ham mavjud [9]. Laura obrazi real ayolga asoslanganmi yoki adabiy-ramziy timsolmi, bu haqda adabiyotshunoslikda turli fikrlar mavjud; shu bois uni faqat "real ayol" deb talqin qilish bahsli.

Taqqoslash jadvali

Mezon	Alisher Navoiy g'azaliyoti	Franchesko Petrarka sonetlari
Janr shakli	G'azal: bir qofiya va radif tizimiga asoslangan baytlar silsilasi	Sonet: 14 misra, ikki to'rtlik va ikki uchlikdan iborat
Falsafiy asos	Tasavvuf, majoz va haqiqat birligi	Gumanizm, individual ichki kechinma
Ma'shuqa talqini	Mutloq go'zallik ko'zgusi, ilohiy go'zallik in'ikosi	Yuksak fazilat timsoli, yer va ma'naviy olam o'rtasidagi vositachi
Lirik qahramon maqsadi	Fano va ruhiy poklanish	O'z tuyg'ularini anglash, ichki ziddiyatni ifodalash
Ramz va obrazlar	Gul va bulbul, may, soqiy va boshqa an'anaviy timsollar	Lavr daraxti, tabiat manzaralari, antik mifologiya

4. QIYOSIY TAHLILNING TA'LIMIY AHAMIYATI

Quyidagi xulosalar muallifning tahliliy qarashi bo'lib, ular rasmiy hujjatlardagi talablarni adabiyot ta'limiga nisbatan qo'llash imkoniyatini ko'rsatadi.

- **Tanqidiy fikrlash.** Navoiy va Petrarkani qiyoslash talabadan ikki xil dunyoqarashni solishtirish, o'xshashlik va farqni asoslash malakasini talab qiladi.

- **Milliy o'zlikni anglash va madaniyatlararo muloqot.** Navoiy merosining jahon adabiyoti bilan bir qatorda turishini ko'rsatish yoshlarda milliy g'urur bilan birga ochiq fikrlashni ham shakllantiradi. Prezident Navoiy ijodining jahon adabiyoti daholari asarlari bilan bir qatorda turishini alohida ta'kidlagan [7].

- **Ma'naviy-axloqiy tarbiya.** Ikkala shoirda ishq shaxsni kamolotga undovchi kuch sifatida tasvirlanadi; bu qarash ta'limdagi tarbiyaviy vazifalar bilan uyg'unidir.

- **Oliy ta'limda xalqaro hamkorlik.** Strategiyadagi xalqaro reytinglarga chiqish maqsadi [1] filologiya ta'limida qiyosiy adabiyotshunoslik, chet tillar va tarjimashunoslik yo'nalishlarini kuchaytirishni taqozo etadi.

XULOSA

Alisher Navoiy g'azaliyoti va Franchesko Petrarka sonetlari ishqni insonni ma'naviy yuksaltiruvchi kuch sifatida talqin qilishi bilan tipologik jihatdan yaqin turadi. Farq esa tasavvufiy majoz va haqiqat ta'limoti hamda G'arb gumanizmidagi individual ichki ziddiyat talqinida namoyon bo'ladi. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi va "O'zbekiston — 2030" strategiyasi doirasida ta'lim sifatini oshirish vazifasi mumtoz adabiyotni zamonaviy, qiyosiy yondashuv asosida o'qitishni ham o'z ichiga oladi. Bunday yondashuv yoshlarda tanqidiy fikrlash, milliy qadriyatlarga hurmat va jahon madaniyatiga ochiqlikni birga shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". — <https://lex.uz/docs/-5841063>
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son Qonuni "Ta'lim to'g'risida" (yangi tahrir). — <https://lex.uz>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini 'Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili'da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida". — <https://president.uz/oz/lists/view/5980>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida". — <https://lex.uz>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 16-fevraldagi PF-22-son Farmoni "Mahallani rivojlantirish va jamiyatni yuksaltirish yilida ustuvor yo'nalishlar bo'yicha islohotlar dasturlari va 'O'zbekiston — 2030' strategiyasini amalga oshirish bo'yicha davlat dasturi to'g'risida". — https://gov.uz/oz/pages/2030_strategy
6. Strategik rivojlanish va islohotlar agentligi. "O'zbekiston — 2030' strategiyasi yangi tahrirda tayyorlandi" (2025-yil 30-dekabr; Prezidentning 2025-yil 26-dekabrda Murojaatnomasiga asosan). — <https://asdr.gov.uz/ozbekiston-2030-strategiyasi-yangi-tahrirda-tayyorlandi/>
7. Sh. Mirziyoyevning "Alisher Navoiy va Sharq Renessansi" IV xalqaro simpoziumi ishtirokchilariga murojaati. — <https://president.uz/oz/lists/view/7866>
8. Alisher Navoiy. Xazoyin ul-maoniy. — Mukammal asarlar to'plami, Toshkent: Fan, 1987–2003